

УДК: 37.026:37.041:37.04(043.5)

*Людмила Степанівна Левченко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інституту педагогіки і психології,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка,
вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна*

ІНКЛЮЗИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті представлено дані, що ілюструють основні параметри професійної та психологічної готовності вчителів до включення «особливої» дитини в загальноосвітній процес. Описуються основні професійні труднощі педагога, пов'язані з емоційним прийняттям і знаннями специфіки розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, дитячий навчальний заклад, дитина з особливими потребами, спеціальна освіта, тенденції.

Актуальність проблеми. Інклюзивна освіта, яка інтенсивно входить в практику сучасного освітнього закладу, ставить перед ним багато складних питань і нових завдань. Зарубіжна практика інклюзії в освіті має багатий досвід і законодавче закріплення, тоді як український досвід тільки починає складатися і розвиватися [4]. Дослідження Н. Байкіної, Т. Бут, В. Бондаря, Т. Вісковатової, А. Колупасвої, І. Ляхової, В. Синьова, О. Хохліної, М. Ярмаченка та інших науковців підтверджують, що ефективне навчання і виховання дітей з різними особливостями психофізичного розвитку є можливим тоді, коли створено спеціальні умови, сприятливі для корекції, компенсації їх розвитку та вдосконалення фізичних і психічних можливостей, необхідних для подальшої трудової діяльності та самостійного життя.

Інклюзія охоплює глибокі соціальні процеси освітнього закладу: створюється моральне, матеріальне, педагогічне середовище, адаптоване до освітніх потреб будь-якої дитини. Таке середовище можна створити тільки за тісної співпраці з батьками, в згуртованій командній взаємодії усіх учасників освітнього процесу. В такому середовищі повинні працювати люди, готові змінюватися разом з дитиною і заради дитини. Принцип інклюзивної освіти полягає в тому, що різноманітностям потреб учнів з обмеженими можливостями здоров'я повинно відповідати таке освітнє середовище, яке найменш обмежує і найбільш включає. Цей принцип означає, що усі діти мають бути включені в освітнє і соціальне життя закладу за місцем проживання. Завдання інклюзивного дитячого закладу – побудувати систему освіти, що задовольняє потреби кожного, забезпечує підтримкою, яка дозволяє бути успішними, відчувати безпеку і доцільність [1].

Проблема навчання дітей з особливими освітніми потребами набуває широкої актуальності. Інклюзивна освіта стає доступною для дітей з порушеним розвитком, адже право на рівний доступ до якісної освіти та

навчання за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу – це право всіх дітей.

Мета статті – теоретично обґрунтувати інклюзивні тенденції сучасної спеціальної освіти в дошкільному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Кожна людина, незалежно від особливих потреб, має право на одержання освіти, якість якої не відрізняється від якості освіти інших. Цей принцип, відображений у низці міжнародних документах, покладено в основу організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, який впроваджується з метою реалізації права кожної дитини вибору навчального закладу та форми навчання за місцем проживання із забезпеченням усіх необхідних для цього умов. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей: всі діти є цінними й активними членами суспільства.

Інклюзія (включення) – процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті, в різних програмах. Інтеграція – зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами у регулярний освітній простір. Термін «інклюзія» є відмінним від терміну «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема, в документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» наголошується на тому, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь в різних програмах [2]. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно враховувало та надавало умови для індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Фізичне залучення дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього закладу не є інклюзією, це, за словами В. Лубовського, – «вимушена інтеграція». Досвід такого навчання засвідчив, що в разі нездатності педагогів організувати навчаль-

ний процес таким чином, щоб враховувались індивідуальні потреби кожної дитини, такі діти не беруть участь у навчальному процесі і, як наслідок, знижується їх мотивація до навчання та погіршуються навчальні результати.

Можна стверджувати, що інклюзія передбачає особистісно-зорієнтовані методи навчання, в основі яких – індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням індивідуальних особливостей: здібностей, особливостей розвитку, типів темпераменту, статі, сімейної культури тощо.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу. «Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912).

Інклюзивну освіту саму по собі організувати неможливо. Цей процес пов'язаний зі змінами на ціннісному, моральному рівні. Проблеми організації інклюзивної освіти в сучасному ДНЗ пов'язані в першу чергу з тим, що садок як соціальний інститут орієнтований на дітей, здатних рухатися в темпі, передбаченому стандартною програмою, дітей, для яких достатніми є типові методи педагогічної роботи. З одного боку, «масова освіта з його консервативною концепцією у вигляді порівняно однорідних за успішністю учбових груп (класів), з мотивацією вчення на основі нормативного оцінювання і міжособового порівняння створює в реальності значні труднощі для реалізації ідеї інклюзивної освіти» [1], з іншого боку, новий Державний освітній стандарт початкової загальної освіти встановлює вимоги до результатів тих, що навчається, що включають «готовність слухати співрозмовника і вести діалог; готовність визнавати можливість існування різних точок зору і права кожного мати свою; викладати свою думку і аргументувати свою точку зору і оцінку подій» [4].

Первинним і найважливішим етапом підготовки системи освіти до реалізації інклюзії є процес психологічних і ціннісних змін працівників дитячих навчальних закладів і підвищення рівня професійної компетентності фахівців. Вже на перших етапах розвитку інклюзивної освіти гостро постає проблема неготовності учителів ДНЗ (професійна, психологічна та методична) до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, виявляється недолік професійних компетенцій педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, наявність психологічних бар'єрів і професійних стереотипів.

Основним психологічним «бар'єром» є страх перед невідомим, страх можливого негативного впливу інклюзії для інших учасників процесу, негативні установки і упередження, професійна невпевненість учителя, небажання змінюватися, психологічна неготовність до роботи з «особливими» дітьми. Це ставить серйозні завдання не лише перед психологічним співтовариством освіти, але і перед методичними службами, а головне, перед керівниками освітніх установ, що реалізують інклюзивне навчання. Педагоги, які працюють в сфері загальної освіти, потребують спеціалізованої комплексної допомоги з боку фахівців в області корекційної педагогіки, спеціальної і педагогічної психології, в розумінні та реалізації підходів до індивідуалізації навчання дітей з особливими освітніми потребами, в категорію яких, в першу чергу, потрапляють учні з обмеженими можливостями. Але найважливіше, чого повинні навчитися педагоги ДНЗ – це працювати з дітьми з різними можливостями до навчання і враховувати це різноманіття у своєму педагогічному підході до кожного [3].

Використання спільних зусиль учителів масових і корекційних закладів – найбільш ефективний спосіб задоволення особливих потреб дітей із спеціальними освітніми потребами в умовах інклюзивної групи. Існує потреба в різних моделях співпраці та спільного викладання загальних і спеціальних педагогів. Саме багатий досвід учителів корекційних шкіл – джерело методичної допомоги інклюзії. Успішне впровадження цієї практики дозволить перетворити перешкоди і обмеження на можливості і успіхи дітей [2].

У сьогоднішній практиці багатьох освітніх установ у разі насильницького «впровадження згори» інклюзії неминучі різного роду негативні наслідки. Неготовність дитячого закладу до інклюзивної освіти може спричинити створення «імітації інклюзії» і через це дискредитації самої ідеї інклюзивної освіти. Небезпека імітації виникає внаслідок того, що за певних організаційних умов інклюзивна освіта може перетворитися на «модну», популярну тенденцію без глибоких якісних змін самого освітнього і виховного процесу. Основною орієнтацією фахівців, які розвивають процеси інклюзії в системі загальної дошкільної освіти, на цьому етапі повинна стати якість процесу включення і супроводу всіх учасників, аналіз успішних практик, пошуки ефективних технологій, оцінка динаміки психологічних і системних змін.

Для оцінки якості інклюзивного процесу в системі освіти потрібна розробка комплексу програм моніторингових досліджень, пов'язаних з динамічною оцінкою психологічних параметрів процесу інклюзії в загальноосвітній установі та системі в цілому. На нашу думку, одним з таких показників є готовність учителя до професійної діяльності в інклюзивних освітніх умовах. Це дозволить отримати інформацію з питань розробки змісту програм підвищення кваліфікації, грамотного управління і методичного забезпечення

системи інклюзії, а також психологічної підтримки інклюзивного процесу.

Ми проаналізували готовність педагогів до реалізації інклюзивного підходу у своїй педагогічній діяльності. Отримані дані показують, що на сьогоднішній день тільки кожен четвертий педагог загальноосвітнього закладу знайомий з основними положеннями інклюзивної освіти, інші або не знайомі з основними положеннями і принципами інклюзивної освіти, або відчують нестачу інформації з цього питання. З урахуванням того, що в Україні багато загальноосвітніх закладів будують свою діяльність за принципами інклюзивної освіти, постає питання про інформування педагогічної спільноти про принципи інклюзії в освіті, про успішний досвід інклюзивної практики. Це дозволить інформаційно підготувати вчителя до сприйняття нових вимог і розуміння необхідності введення інклюзії.

Основні побоювання педагогів пов'язані з розумінням власного дефіциту знань у галузі корекційної педагогіки, з незнанням форм і методів у роботі з дітьми з порушеннями в розвитку. Переважна більшість опитаних знається на основах корекційної педагогіки та спеціальної психології в рамках навчального плану педагогічних вишів. Педагоги загальноосвітніх дошкільних закладів не проходять практику за цією навчальною дисципліною в педагогічному ВНЗ (тільки семінари та залік), тому не мають справу з дітьми з порушеннями розвитку у своїй діяльності. Дані показують, що фахівці дитячих садків відчують гострий дефіцит у знаннях в галузі корекційної педагогіки. Підвищення кваліфікації в області корекційних методів навчання може помітно змінити установку вчителів до інклюзивної практики в освіті.

Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки це – особлива система навчання, яка охоплює весь різноманітний контингент учнів та диференціює освітній процес, відповідаючи потребам учнів усіх груп та категорій. Інклюзію в освіті можна розглядати як один із багатьох аспектів інклюзії в суспільстві взагалі. Ми визначили наступні цінності інклюзії:

- визнання того, що всі діти можуть навчатися;
- робота з дітьми, незалежно від їх віку, національності, мови, походження, особливостей розвитку;
- вдосконалення освітніх структур, систем і методик для забезпечення потреб усіх дітей;
- частина великої стратегії зі створення інклюзивного суспільства;
- динамічний процес, який знаходиться у постійному розвитку. Інклюзивна освіта базується на таких принципах:
  - цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;
  - кожна людина здатна відчувати і думати;
  - кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутою;

- адаптація системи до потреб дитини, а не навпаки;
- справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємостосунків;
- усі люди потребують підтримки і дружби ровесників;
- задоволення індивідуальних освітніх потреб кожної дитини;
- визнання спроможності до навчання кожної дитини та необхідність створення суспільством відповідних умов;
- залучення батьків до навчального процесу дітей як рівноправних партнерів та перших вчителів своїх дітей;
- командний підхід у навчанні та вихованні дітей, що передбачає залучення педагогів, батьків та спеціалістів;
- складність завдань повинна відповідати здібностям дитини;
- рівний доступ до навчання у загальноосвітніх закладах та отримання якісної освіти кожною дитиною;
- подолання потенційних бар'єрів навчання.

Ставлення до осіб із порушеннями психофізичного розвитку, включення їх до суспільного життя, інноваційні підходи до здобуття ними освіти, перш за все, повинно знаходити відображення у ствердженні понятійно-термінологічних визначень щодо дітей з обмеженими психофізичними можливостями. Це зумовлено багатоаспектністю та різноманітністю підходів до формулювання психофізичних вад у той чи інший період суспільно-історичного розвитку.

Аналіз наукових джерел у галузі міжнародних правових норм, соціальної політики та освіти дозволяє виявити перевагу використання терміну «особа з обмеженими можливостями». Це пояснюється акцентуванням уваги на «особі», а вже потім – на «обмежених можливостях», що виступає другорядною характеристикою. У свою чергу, поняття «інвалід», «інвалідність» співвідносяться та використовуються з огляду на показники та результати суто медичного обстеження.

Зазначимо, що в англійських країнах досить вживаними є терміни «фізично або розумово неповноцінні особи» («handicapped persons»), «особи з порушенням розвитку» («disabled persons») або просто «особи з порушеннями» («the disabled»), «діти з особливими потребами» («children with special needs»). Така варіативність термінології передбачає зміщення акцентів (наголосів) із недоліків та порушень у дітей, відхилень від норми до фіксації їхніх особливих.

Висновки. Результативність упровадження ідей інклюзії значною мірою залежить від рівня кваліфікації педагогічних кадрів, зокрема, від рівня їхньої інклюзивної компетентності. Така постановка проблеми актуалізує необхідність внесення змін до

змісту і процесу підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах та підвищення кваліфікації у працівників закладів. У процесі дослідження цієї проблеми було встановлено, що рівень компетентності педагогів дитячих навчальних закладів у сфері інклюзії на сьогоднішній день не забезпечує потреби закладів у фахівцях, готових до роботи з дітьми з відхиленнями в розвитку. У підготовці педагогів до професійної діяльності особлива увага повинна приділятися безпосередньо інформаційній обізнаності та психологічній готовності до включення дитини з освітніми потребами в загальноосвітні заклади.

Навчання в інклюзивних освітніх закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для звичайних дітей, членів родин та суспільства в цілому. Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах наголос робиться, в першу чергу, на розвитку сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими потребами. При цьому діти з нормальним розвитком демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між «здоровими» дітьми і дітьми з особливими потребами в інклюзивних класах сприяє

налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги. Інклюзивні підходи також корисні для сім'ї. В цьому випадку родини дітей з особливими освітніми потребами можуть отримувати підтримку з боку інших батьків, вони краще розуміють, у чому розвиток їхніх дітей є типовим й у чому атиповим, а також беруть активнішу участь у процесі навчання і виховання [1]. Вчителі інклюзивних класів глибше розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей, а також ефективніше співпрацюють з батьками та іншими фахівцями (спеціалістами з лікувальної фізкультури, реабілітологами, логопедами, соціальними працівниками тощо). Інклюзивна система освіти є також корисною із суспільної точки зору, оскільки завдяки спільному навчанню діти змалку вчаться розуміти і толерантно ставитися до людських відмінностей [2].

Отже, інклюзія спрямована на розвиток суспільства, яке підтримує і високо цінує досягнення кожної людини, толерантно ставиться до людських відмінностей. Навчальні заклади можуть співпрацювати з іншими соціальними партнерами з метою покращення навчальних і соціальних умов в своїх колективах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти / Н. Валентик // Директор школи (Шкільний світ). – 2010. – №14/15. – С. 45-58.
2. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб. / Всеукр. фонд «Крок за кроком», Ін-т педагогіки АПН Укр., Ін-т дефектології АПН Укр., наук.-метод. центр середньої освіти М-ва освіти і науки Укр.; ред. кол.: Н. Софій (голова), І. Єрмаков (ред.). – Київ: Контекст, 2000. – 336 с.
3. Підготовка вихователів до розвитку особистості дитини в дошкільному віці: монографія / Г. В. Беленька, З. Н. Борисова, М. А. Машовець [та ін.]; ред. І. І. Загарницька; М-во освіти і науки

України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.

4. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: Монографія / А. Г. Шевцов. – Київ: НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. – 240 с.

5. Колупаєва А. А. Інклюзивні тенденції сучасної спеціальної освіти / А. А. Колупаєва // Дидакт. та соціал.-психол. аспекти корект. роботи у спец. шк.: наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К.: Актуал. освіта, 2007. – Вип. 9. – 237 с.

REFERENCES

1. Valentyk, N. (2010). *Inklyusyvna osvita: za i proty* [Inclusive Education: Pros and Cons]. *Dyktor shkoly (Shkilnyi svit) – School Principal (School World)*, 14 / 15, 45-58 [in Ukrainian].
2. Yermakov, I. (ed.) (2000). *Kroky do kompetentnosti ta intehtratsii v suspilstvo: nauk.-metod. zb. [Steps to competence and integration into society: collection of scientific works]*. Kyiv: Kontekst [in Ukrainian].
3. Belenky, G. V., Borysova, Z. N., Mashovets, M. A. (2009). *Pidhotovka vyhovateliv do rozvytku osobystosti dytyny v doshkilnomu vuzi: monografiya [Preparing teachers for the development of a child of a preschool age: monograph]*. Zaharnytska I. I. (Ed.). Kyiv: Vyd. NPU M. P. Dragomanov [in Ukrainian].

4. Shevtsov, A. G. (2004). *Metodychni osnovy organizatsii sotsialnoi reabilitatsii ditey z vadamy zdoroviia: Monografiya [Methodical bases of the organization of social rehabilitation of children with health defects: Monograph]*. Kyiv: NTI «Instytut sotsialnoi polityky» [in Ukrainian].

5. Kolupaeva, A. A. (2007). *Inklyusyvni tendentsii suchasnoi spetsialnoi osvity [Inclusive trends of contemporary special education]*. *Dydakt. ta sotsial.-psiholog. aspekty korekt. roboty u spez.pik: nauk.-metod. zb. – Didactic and psychosocial aspects of correctional works in special educational establishments: collection of scientific works*. Bondar, V. I., Zasenka, V.V. (Ed.). Kyiv: Aktual. Osvita [in Ukrainian].

*Людмила Степановна Левченко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інститута педагогіки і психології,
Сумської державної педагогічної університету імені А. С. Макаренка,
ул. Роменська, 87, г. Суми, Україна*

ИНКЛЮЗИВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Инклюзивное образование, которое интенсивно входит в практику современного образовательного заведения, ставит перед ним много сложных вопросов и новых заданий. Зарубежная практика инклюзии в образовании имеет богатый опыт и законодательное закрепление, тогда как украинский опыт только начинает складываться и развиваться. Научные работники подтверждают, что эффективная учеба и воспитание детей с разными особенностями психофизического развития являются возможными тогда, когда созданы специальные условия, благоприятные для коррекции, компенсации их развития и совершенствования физических и психических возможностей, необходимых для последующей трудовой деятельности и самостоятельной жизни. Инклюзия охватывает глубокие социальные процессы образовательного заведения: создается моральная, материальная, педагогическая среда, адаптированная к образовательным потребностям любого ребенка. Такую среду возможно создать только при тесном сотрудничестве с родителями, в сплоченном командном взаимодействии всех участников образовательного процесса. В такой среде должны работать люди, готовые изменяться вместе с ребенком и ради ребенка. Принцип инклюзивного образования заключается в том, что разнообразию потребностей учеников с ограниченными возможностями здоровья должна отвечать такая образовательная среда, которая наименее ограничивает и наиболее включает. Этот принцип значит, что все дети должны быть включены в образовательную и социальную жизнь заведения по месту жительства. Задание инклюзивного детского заведения – построить систему образования, которое удовлетворяет потребности каждого, обеспечивает поддержкой, которая позволяет быть успешными, чувствовать безопасность и целесообразность. Проблема учебы детей с особыми образовательными потребностями приобретает широкую актуальность. Инклюзивное образование становится доступным для детей с нарушенным развитием, ведь право на равный доступ к качественному образованию и учебе по месту жительства в условиях общеобразовательного заведения – это право всех детей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, детское учебное заведение, ребенок с особыми потребностями, специальное образование, тенденции.

*Liudmyla Levchenko,
PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), professor,
Director of the Institute of Pedagogy and Psychology,
Anton Makarenko Sumy State Pedagogical University,
87, Romenska Str., Sumy, Ukraine*

INCLUSIVE TRENDS OF CONTEMPORARY SPECIAL EDUCATION AT PRESCHOOL INSTITUTIONS

Inclusive education, which intensively enters the modern educational practice, faces a lot of complex issues and new challenges. Foreign practice of inclusion in education has rich experience and legislative strengthening, while Ukrainian experience is only at the stage of its formation and development. The researches confirm that effective teaching and education of children with different special needs is possible only by creating special conditions, favourable for the correction, compensation and improvement of their physical and mental capabilities for future employment and independent living. Inclusion covers deep social processes of educational institution: special moral, financial, pedagogical environment is created, which is adapted to the educational needs of every child. Such environment can be created only in close cooperation with parents in a cohesive team between all participants of the educational process. Only people willing to change with the child and for the child's sake have to work in such a kind of the environment. The principle of inclusive education is that diversity of needs of pupils with disabilities must meet the learning environment that limits the least and includes the most. This principle means that all children should be involved into the educational and social life in their community. The task of an educational establishment of the inclusive type is to build the educational system, which would satisfy the needs of everyone, provide support that allows students be successful, feel secure and expedient. The issue of teaching children with special educational needs becomes especially relevant nowadays. Inclusive education is accessible for children with developmental disorders, because all children have the right to the equal access to high-quality education and training.

Keywords: inclusive education, educational institution for children, a child with special needs, special education, trends.

Подано до редакції 20.07.2015

Рецензент: д. пед. н., проф. А. А. Сбруєва